

și avind în vedere amenajările mai vechi —, a fost faptul că terenul în care trebuia fundată noua incintă în mare parte îl constituia vechiul șanț de apă aferent primei cetăți, deci un teren mlăștinos, situație prea bine cunoscută de către meșterii constructori. Pentru mărirea stabilității incintei la nivelul fundației, și dorind probabil să evite săparea unui șanț destul de adânc continuu, s-au amenajat piloni masivi, așezați cu talpa în pământul viu lutos³² și legați prin arce. Folosirea acestui sistem este astfel o dovadă în plus a nivelului înalt de cunoștințe de care dispuneau meșterii medievali³³.

Alături de numeroasele descoperiri din cele mai vechi timpuri și pînă în evul mediu din împrejurimile orașului Aiud, recentele cercetări arheologice din cetatea medievală prin bogăția materialelor descoperite (ceramică, monede sau alte vestigii) constituie un valoros izvor de cunoaștere a trecutului istoric al orașului Aiud, pentru epoci mai

³² Pentru atingerea pământului viu, constructorii au trebuit să sape pînă la o adîncime medie de 2,60 m.

³³ Cu prilejul comunicării noastre ținute la 30.XI.1976 prof. dr. Vasile Drăguț a sugerat ideea punerii în evidență a unuia dintre arce, prin crearea unui „bazin” acoperit, pentru a fi accesibil vizitatorilor.

puțin elucidate, reprezentînd totodată o contribuție la cunoașterea în genere a procesului evolutiv al satului spre oraș în mediul transilvănean.

SUMMARY

The article presents the main results of the archaeological diggings carried on from 1974 to 1977 on the occasion of the restoration of Aiud walled city. The locality of Aiud, situated at 30 km north of Alba Iulia, conserves in its historic centre a well preserved medieval fortress. The archaeological researches effected on the western side of the fortress brought important discoveries as concerns the foundation system. The foundation of the precincts was realized by means of massive masonry pillars wedged in the ground, linked by arches. Considering the stratigraphy as well as some important monetary discoveries, the archaeologists drew the conclusion that the western side was built from 1528 to 1550.

The author considers that the southern and eastern sides date from the same period.

Fragments of older precincts were discovered, probably dating from the second half of the XIV-th century, a part being in all likelihood preserved near the Lacksmiths' Tower. In the same area, vestiges of a palisade were discovered, dating from about the first half of the XIV-th century.

All the sounded spots inside the fortress disclosed important material traces from the III-rd century A.D. ; Yet, the author considers that it is premature to positively identify there the locality of Brucla mentioned in Tabula Peutingeriana.

UN CĂPITAN AL LUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: MĂNĂILĂ DE BUZĂU

MIRCEA ILIESCU

Studiile de specialitate referitoare la Constantin Brâncoveanu și epoca sa s-au mulțumit să amintească, doar, numele unei personalități de prestigiu — *Mănăilă Căpitanul*¹, dregător cu înalte funcții în primele decenii ale veacului al XVIII-lea².

Descifrarea evoluției acestui personaj a fost împiedicată — credem — de numărul relativ redus de acte ce-i păstrează numele tocmai în această epocă de intensă corespondență, precum și de dificultatea depistării relațiilor de familie în care același nume de botez însoțit de funcții asemănătoare se regăsește la generații diferite³.

În 1672 logofăt⁴ Mănăilă apare în acte aproape în același timp cu tatăl său, Stoian Căpitanul⁵, personalitate

¹ Numit Mănăilă din Buzău sau Mărăcineanu apare pentru întâia oară în studiile de specialitate — la N. Iorga, „Studii și documente”, V, 1903, p. 193—194. Mai tirziu, Virgil Drăghiceanu și Gh. Pișculescu, *Biserica fostei mănăstiri Bordești — Rîmnicul Sărat*, în „Anuarul Comisunii Monumentelor Istorice” 1915, p. 63, îl prezentau astfel: „... Mănăilă vel căpitan care în 1706 ajunsese vel cămăreș, în 1712 vel șătrar iar în 1717 vel clucer...” Vezi, în special, Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, sec. XV—XVII, București, 1971, p. 208—209, asupra căruia vom reveni.

² Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu, Voievod (1688—1714)*, București, 1970, p. 123; 134; 158—159; 165; 176; 229.

³ În afara celorlalte nume ce se regăsesc — la generații diferite — în familia lui Mănăilă, nume asupra cărora ne vom opri în paginile următoare, un alt Mănăilă apare în Buzău încă din 1680 (Arhivele Statului București, fond Episcopia Buzău, LXIV/6). Ceaș la această dată ajunge „iuzbașe ol Buzău” în 1706 (A.S.B. Ep. Buzău, XXVI/8). În același fond vezi și documentele din martie 1685 (LXIV/72) și aprilie 1685 (XIX/15). Un urmaș al acestuia, Mușat, este menționat la 9 iunie 1705 (A.S.B. Ep. Buzău, XXVI/80).

⁴ Biblioteca Academiei R.S.R., document CXXVII/131 din 15 august 1672 și Academia Română, creșterea colecției, București, 1910, p. 151.

⁵ Numele său începe să figureze, cu continuitate, în actele referitoare la moșii din zona Buzăului după 1670. N. Stoicescu, *Dicționar...* p. 244, îl numește Stoian din Buzău sau din Volcești (?) pentru a-l deosebi de Stoian Florescu și Stoian Capucehaia, doi alți dregători din această perioadă.

a cărei ascensiune politică trebuie stabilită, cu numeroase precauții, prin comentarea știrilor indirecte conținute de documentele vremii⁶.

Probabil fiul lui Mănăilă din Zorești, menționat în 1653⁷, Stoian s-a căsătorit cu fiica paharnicului Pătru, primind ca zestre o seamă de moșii „pe apa Vezii”, în județul Teleorman⁸. Vreme de peste 15 ani nu-i regăsim numele, ceea ce ne permite să considerăm că părintele lui Mănăilă căpitanul a fost plecat din țară sau s-a ocupat cu alte probleme care, de obicei, nu sînt specificate în zapise.

Stoian apare pentru întâia oară cu funcția de căpitan într-un document din 24 martie 1669⁹ care consemnează începutul carierei sale. Actul se referă la o vînzare totală de moșii iar data emiterii lui ne atrage atenția asupra schimbării de domnie: la 3 martie 1669 pe tronul Țării Românești a ajuns Antonie Vodă din Popești¹⁰. Prin urcarea sa pe tron, Antonie Vodă pune capăt unei perioade de grea prigoană a Cantacuzinilor, începută în 1663 prin cumplitaucidere a postelnicului Constantin Cantacuzino.

⁶ În selectarea actelor referitoare la tatăl lui Mănăilă ne-am condus după fondul în care sînt incluse, după numele moșilor și după celelalte date conținute în documente, căci numele său, nefiind totdeauna însoțit de funcție, poate provoca unele confuzii. Amintim că alături de cei doi dregători numiți de N. Stoicescu (vezi nota anterioară) apar și alți Stoiani în aceeași zonă și perioadă (A.S.B.— Mănăstirea Rîmnic XVII/4).

⁷ La 21 septembrie 1653, Mănăilă din Zorești arăta ce zestre a dat fiului și fiicei sale (A.S.B. Mănăstirea Banu, XXII/12 foto), Dimitrie Gh. Ionescu, *Casa Vergu-Mănăilă din orașul Buzău*, în „Revista muzeelor”, 2. V, 1968, p. 174, crede că „familia Mănăililor” venea din Bălășoara.

⁸ Arhivele Statului București Indice Cronologic nr. 1, București 1961, vol. I, p. 160.

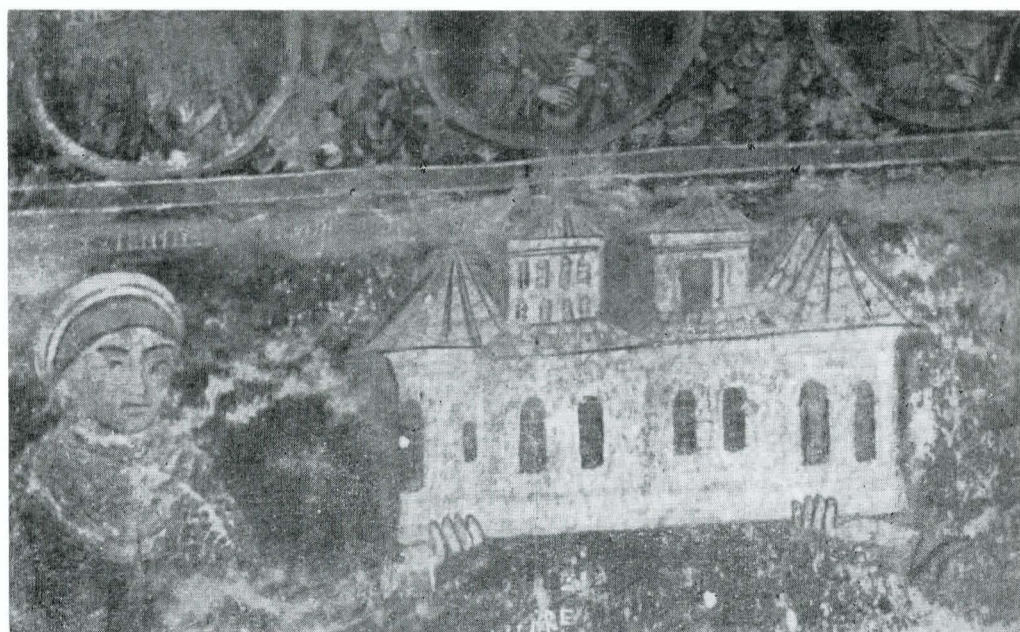
⁹ Idem, vezi și A.S.B. Mitropolia Țării Românești CXXIV/3 Documentul indică următoarele moșii c: le avca Stoian „de la soacul său Pătru Paharnicul”: Didești, Gortestei, Roșani și Tecuceni și pe care le vinde lui Gheorghe Băleanu și fiului său Ivașcu.

¹⁰ Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *Constantin Brâncoveanu*, București, 1969, p. 132.

1 | 2a
| 2b

1. Autoportretul lui Pirvu Mutu și zugravul Radu.
2. Mânăila și Mira, ctitori la Bordești (a și b).

Numirea lui Stoian în funcția de căpitan de Buzău¹¹ capătă deci o nouă semnificație reprezentând recompensarea participării la acțiuni de încredere ale Cantacuzinilor, în țară sau în străinătate, în perioada 1653–1668, evenimente ce nu puteau fi specificate în documente. Nu trebuie însă să ni-l imaginăm pe Stoian ca pe un slujitor oarecare pe lângă una dintre marile familii boierești ale epocii. Cu oarecare avere, cu aspirații politice care se vor realiza cu timpul, având mari ambiții, mai ales pentru urmașii săi, Stoian pare să-i fi frecventat pe Cantacuzini, participând la acțiunile acestora, animat de aceleași idei care erau susținute pe atunci de întreaga lor familie.

La numai trei săptămâni de la schimbarea domnului, vânzând moșiile din Teleorman, Stoian hotărăște instalarea sa definitivă în Buzău. Astfel, chiar dacă actul nu se referă la data primirii funcției de căpitan, el anunță începutul constituirii unui nou domeniu boieresc¹². Numărul de acte semnate de Stoian în următoarele două decenii nu

este mare, totuși este interesant de semnalat că toate cele 25 de documente¹³ se ocupă de cumpărări de moșii sau de stabilirea hotarelor acestora. Statistic vorbind, aceasta semnifică o creștere medie a domeniului cu cel puțin o parte de moșie pe an. Credem însă că ritmul achizițiilor a fost mai mare și că o parte din acte s-a pierdut, căci observăm că în cursul aceluiași an, Stoian a cumpărat în repetate rânduri părți de moșii: în 1672 a făcut două achiziții, în 1682 și în 1685 — trei iar în 1688 — patru. Cochirleanca, Modruzești, Berindești sînt nucleele unor viitoare mari moșii alături de care vor figura mori sau pogoane de vie¹⁴.

Prigoana trecătoare împotriva Cantacuzinilor, declanșată de Grigore Ghica la revenirea sa în țară, în 1672, nu întrerupe această activitate ce pare să-l preocupe mai mult decît treburile politice. Stoian rămîne căpitan de Buzău pînă în 1683 cînd, pentru scurt timp, deține funcția de mare căpitan¹⁵. Probabil numirea sa trebuie pusă în legătură cu asediul Vienei (campanie la care a participat cu efective militare și domnul Țării Românești, Șerban Cantacuzino, căci după despresurarea mării capitale, Stoian

¹¹ În lista „de zapisele moșiei Cochirleanca” (Academia R.S.R., CXXVIII/10) sînt copiate mai multe acte în care Stoian este menționat cu această funcție între 1669–1673.

¹² Nu putem interpreta altfel această acțiune prin care Stoian renunță la averile sale dintr-o regiune a țării, concentrîndu-și atenția asupra zonei Buzăului, mai ales că ea coincide cu întia mențiune a funcției de căpitan. Se cuvine să precizăm acum că N. Stoicescu (Dicționar... *op. cit.*, p. 244), consideră că Stoian (același cu Stoian din Voicesti?) a fost căpitan în perioada 1665–1666 și clucer în 1671. Menționăm că, datorită numărului mare de acte emise sau date numiților Stoian, din care am selectat numai pe acelea care în mod sigur îl indică pe tatăl căpitanului Mânăila, am ajuns — cum se poate observa — la alte concluzii; printre altele Stoian nu a deținut, după părerea noastră, niciodată, funcția de clucer, amintit în Dicționar.

¹³ Aceleași precauții ne-au condus la enumerarea actelor date de Stoian sau cerute direct de el, eliminînd cîteva zapise ce nu aduceau date suplimentare și nici nu îi puteau fi atribuite cu certitudine.

¹⁴ Pentru procesul de vindere a delnițelor țărănești și pentru sistemul de întocmire a marilor domenii, în această epocă, vezi St. Ionescu și P. I. Panait, *op. cit.*, p. 56 și urm. Pentru celelalte achiziții vezi și A.S.B. Ep. Buzău, XXV/19; I/14; mss. 171 fila 466 și 466 v.; Academia R.S.R., CXXVII/10 și CXXVIII/126.

¹⁵ A.S.M. Ep. Buzău, I/16, document din 21 martie 1683

3. Teodor și Maria.

nu mai poartă acest titlu : la 4 iunie 1684 este din nou căpitan¹⁶.

În 1685 însă, Stoian va fi iarăși numit vel căpitan¹⁷ pentru ca, încă la începutul anului 1687 să fie mare serdar, păstrind această dregătorie și în primii ani ai domniei lui Constantin Brâncoveanu¹⁸.

În penultimul deceniu al veacului, Stoian Căpitanul ajunsese deci să dețină funcții importante în ierarhia vremii, numeroase moșii (cele 8 amintite documentar¹⁹ par să fi fost însoțite de altele, nenumite), înrudindu-se chiar cu alte familii de dregători buzoieni. Astfel, înainte

¹⁶ A.S.B. Ep. Buzău, I/17 și XCIII/3. Nu susținem că Stoian a participat la asediul Vienei ci numai că a deținut funcția de mare căpitan în această perioadă, ceea ce demonstrează încrederea de care se bucura înaintea lui Șerban Cantacuzino.

¹⁷ În „*Lista zapiselor de la Modruzești, Timpuri...*” (A.S.B. Ep. Buzău, XCIII/3), este transcris un document din februarie 1685, care atestă că Stoian „*vel căpitan ol Buzău*” a cumpărat părți de moșie în Modruzești.

¹⁸ Idem, documentul nr. 9 din listă. Vezi și N. Stoicescu, „*Dicționar...*” p. 244. În vremea tulburărilor de la începutul domniei lui Constantin Brâncoveanu, pe când domnul își trimisese soția la mănăstirea Bradul pentru a o feri din calea eventualelor ciocniri militare cu trupele imperialilor (Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, București, 1963, p. 190–191), Stoian era mare căpitan (Acad. R.S.R., CXXVII/126). La 15 august 1691 însă, el era iarăși mare serdar (A.S.M. măn. Banu, XXIX/5).

¹⁹ Celor trei moșii menționate li se adaugă : Sinești, Rătești, Vilculeasa, Pirlîți, Cîndești...

de 1686 devine socrul lui Caloian Căpitanul²⁰, viitorul etitor la Broșteni în Buzău²¹ și la Tihilești²².

Spirit practic, Stoian și-a hotărît împărțirea averilor cu câțiva ani înaintea morții ce avea să intervină după 15 august 1691²³ de când se păstrează ultimul document ce-i poartă semnătura. O hotărnicie a averilor lui Mănăilă făcută la 4 aprilie 1704 menționează că moșia Rătești — spre exemplu — îi era „*hotărîtă de părintele domniei sale, Stoian vel serdar, cu 12 boieri, de 16 ani...*”²⁴.

Oprindu-ne o clipă la această precauție care, vom vedea, se va regăsi și mai târziu în cadrul familiei, urmărind să stăvilească eventualele disensiuni între urmași pentru moștenire, întrevedem o seamă de alți descendenți cărora nu li s-a păstrat numele, fii sau fiice ale lui Stoian. Astfel, Mănăilă a primit numai două moșii, Rătești și Pirlîți, destul de importante ca dimensiuni dar la cum-

²⁰ „*Ginerele lui Stoian, mare căpitan*”, la 21 iulie 1686 (A.S.B., mss. 132, f. 217 v.)

²¹ Testamentul lui Caloian, din 28 decembrie 1711, în A.S.B., mănăstirea Banu, XXXVIII/1.

²² Numit astfel în documentul din 20 iunie 1742 (A.S.B. Ep. Buzău, XIII/29) unde se arată că a fost construit de Caloian. N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I, Țara Românească vol. 1, Craiova 1970, p. 210, îl înscrie sub denumirea Tihulești-Cozieni.

²³ A.S.B. măn. Banu, XXIX/5.

²⁴ Academia R.S.R. DXXII/11. Aceasta înseamnă că împărțirea averilor lui Stoian a avut loc în 1688.

4. Constantin Brâncoveanu și soția sa.

părarea cărora participase și el încă din 1672²⁵. Celelalte moșii s-au împărțit deci între alți urmași ai lui Stoian, necunoscuți nouă, existenți, desigur, în „cărțile și zapisele” după care cei 12 boieri hotărâneau moșiile lui Mănăilă, în 1704.

Revenind la Mănăilă, despre care amintisem în paginile anterioare că era menționat încă din 1672 — ca logofăt — se impune să presupunem, mai întâi, că s-a născut în 1653 1654 și să subliniem că această dată se apropie de cea a actului de înzestrare al lui Stoian în vederea căsătoriei sale.

Consultând listele de dregători din secolul al XVII-lea²⁶ ajungem la cea de-a doua concluzie: Mănăilă a fost — în toată perioada 1672—1687 — logofătul Episcopiei Buzău. Alături de argumentul oferit de actele vremii în care apar alți boieri — având funcția de logofăt al curții, o serie de alte argumente ne conduc la aceeași concluzie: Mănăilă va fi menționat ca logofăt după ce tatăl său devenise căpitan de Buzău și începuse organizarea moșiilor în jurul acestui oraș. La toate cumpărăturile, inițiate de Stoian participă — permanent aproape — și Mănăilă²⁷. El va acorda, de asemenea, în tot cursul vieții, o atenție deosebită Episcopiei Buzău, căreia îi va închina schituri și moșii bogate, lăsând prin testament și urmașilor săi aceleași preocupări. Înclinăm deci să credem că, după o perioadă de studii pe care a parcurs-o — probabil — tot în instituția de cultură ce era pe atunci Episcopia Buzăului²⁸ — Mănăilă a deținut întâia sa funcție în cadrul cancelariei acestei episcopii.

²⁵ Ibidem. La Rătești, hotarnicii „lipesc” partea cumpărată de Mănăilă cu cea cumpărată de Stoian ajungând la 1328 stinjeni; la fel petrecându-se și cu moșia Pirlîiții.

²⁶ Studii și materiale de istorie medie, IV, 1960, p. 570.

²⁷ Cumpărăturile înscrise, anual, în zapise, îi atestă prezența continuă în orașul Buzău, indiferent de lunile anului. În cazul în care Mănăilă ar fi părăsit orașul, fiind logofăt al cancelariei domnești, cumpărăturile s-ar fi organizat în lunile de vară, așa cum se va întâmpla după 1700 (vezi A.S.B., mss. 172, fila 116).

²⁸ N. Iorga, *Constantin Brâncoveanu, viața și domnia lui*, București 1914, p. 174 și urm.

În diferite zapise de cumpărare a moșiilor, Mănăilă este menționat ca logofăt pînă în iulie 1687²⁹ dar în acte oficiale el apare ca vel căpitan de margine încă din 20 octombrie 1686³⁰, înlocuindu-l în această funcție pe tatăl său care, în vădită ascensiune, fusese numit mare serdar³¹.

Evoluția politică a lui Mănăilă trebuie deci înțeleasă în relație cu aceea a tatălui său, în contextul politic în care importanța asigurării și păstrării ordinii în zonele estice ale Buzăului și Rîmnicului devenea unul dintre obiectivele domniei pentru compensarea tulburărilor provocate de evenimentele militare în care erau antrenate zonele vestice ale Țării Românești³². Lentă la început, ascensiunea familiei lui Stoian Căpitanul devine mai pregnantă după 1686 cînd influența ei la curte a sporit culminînd probabil, cu instituirea unor relații mai strînse cu familia domnitorului Șerban Cantacuzino, decît cele deja existente în deceniile anterioare.

După încetarea din viață a lui Șerban Cantacuzino, primii ani ai domniei lui Constantin Brâncoveanu definesc o perioadă de fragmentare a orientărilor politice interne. Frațiunile boierești prin aga Bălăceanu sau, mai tîrziu, prin Preda Prooroceanu, Staicu Merișanu și Dumitrașcu paharnicul de la Corbi, continuau să se opună, pe diferite căi, politicii noului domn.

Între aceste forme de opoziție, complotul lui Staicu Merișanu și al lui Dumitrașcu paharnicul pare să fi avut o seamă de implicații ce au influențat evoluția ulterioară a lui Mănăilă. După cum spune cronicarul, un căpitan „din cei de leafă, urgisit de domnul” a găsit atunci prilejul să se reabiliteze, mergînd „la căpitanul cel mare al lor”³³ iar apoi domnul a hotărît cum să se procedeze pentru a

²⁹ A.S.B., Ep. Buzău, I/25

³⁰ Academia R.S.R., VIII/253.

³¹ Stoian era mare căpitan la 21 iulie 1686 (A.S.B., mss- 132 f. 217 v.), Mănăilă preia această funcție în luna octombrie a aceluiași an. Vezi și notele 17 și 19.

³² Radu Popescu, *Istoriile...* p. 190, N. Iorga, *Constantin Brâncoveanu...* p. 79

³³ „Istoria Țării Românești de la octombrie 1686 pînă la martie 1717”, ed. Grecescu, București, 1959, p. 46 și urm.

intra în posesia documentelor doveditoare ale complo-ului.

Deși totul s-a petrecut în mare taină și nici chiar cronicarul nu menționează nume, credem că Mănăilă — mare căpitan de legegii la 11 ianuarie 1693³⁴ — a fost acela care l-a avertizat pe Constantin Brâncoveanu, dînd astfel voievodului dovezi de loialitate ce nu au întîrziat să fie răsplătite³⁵.

Funcțiile de căpitan și de mare căpitan (uneori de legegii), Mănăilă le va deține intermitent, pînă în 1706. Toată perioada marchează o corespondență aparent curioasă, între desfășurarea evenimentelor militare în care era antrenată Țara Românească și funcțiile lui Mănăilă. Astfel, odată cu reînceperea luptelor din Banat³⁶ dintre turci și imperiali, lupte la care urmau să participe și efective militare românești, Mănăilă (căpitan de margine la 27 ianuarie 1696³⁷) era numit biv vel căpitan în septembrie 1696³⁸ pentru ca anul următor, la 19 iunie 1697, să fie menționat simplu, *Mănăilă ot Buzău*³⁹.

După victoria imperialilor de la Zenta, în timpul pregătirii negocierilor de pace de la Karlovitz, el va fi iarăși mare căpitan (iulie 1698) sau mare căpitan de legegii (mai 1699)⁴⁰. La fel, în 1700, cînd Constantin Brâncoveanu era chemat să participe la campania împotriva hanului din Bugeac, Mănăilă era doar căpitan⁴¹ cu toate că drumul pe care urma să treacă oastea Țării Românești includea, desigur, Buzăul, Rîmnicu Sărat și Focșanii.

Doar atunci cînd Constantin Brâncoveanu se afla la Adrianopol unde — după mari emoții — a primit domnia pe viață, în vara anului 1703 Mănăilă este amintit ca mare căpitan⁴² și va fi pentru ultima oară cînd va figura în acte cu acest titlu rămînînd apoi, pînă în 1706, simplu căpitan de Buzău, alături de cumnatul său Caloian⁴³.

S-ar părea deci că nu numai meritele militare au determinat numirea lui Mănăilă în funcțiile de căpitan și de mare căpitan⁴⁴. Ținînd seama de configurația istorică și în special de politica abilă de tergiversare pe care o adopta Constantin Brâncoveanu de fiecare dată cînd trebuia să participe, cu oștile sale, la campanii otomane, ajungem la concluzia că schimbarea titulaturii și atribuțiilor lui Mănăilă corespundeau intențiilor domnitorului. Acesta prefera, desigur, să asigure ordinea interioară a țării, mai ales în zonele nord-estice pe unde intrau de obicei tătarii (chemați și ei la campaniile turcești). Făcînd eforturi deosebite pentru a fi lăsat în țară, domnul se înconjură — în aceste ocazii — cu oameni de încredere, iar liniștea și buna gospodărire a țării îl interesau mai mult decît răsunaătoarele rezultate ale confruntărilor militare⁴⁵.

Putem deduce astfel că Mănăilă nu era privit de Constantin Brâncoveanu doar ca un simplu om de arme atent la zgomotul luptelor, ci și ca un politician care înțelegea intențiile domniei, un bun organizator și gospodar. Așa și apare, cel mai des, în actele vremii, primind porunci

pentru stabilirea hotarelor, împăcarea pricinilor, achitarea datoriiilor ș.a.m.d.

Alături de calitățile amintite, o nouă orientare politică, după 1706, va contribui la ascensiunea sa socială. Aflat în bune raporturi cu Cantacuzinii, raporturi stabilite de tatăl său și continuate de el însuși (după cum se vor vedea și în paginile următoare), Mănăilă va înțelege substratul politic ce a determinat schimbarea relațiilor dintre Constantin Brâncoveanu și frații Constantin și Mihai Cantacuzino. Poziția sa va fi apreciată de domn care-l numește șetrar⁴⁶ (în 1706 cînd conflictul cu Cantacuzinii nu se declarase încă) și apoi vel șetrar, în septembrie 1707, după scoaterea celor doi frați din divan.

Ca vel șetrar Mănăilă a fost trimis la Constantinopol „și ca să aducă banii și ca să rămîie în locul lui Iordache Crețulescu... acolo la Țarigrad”⁴⁷. Explicînd poziția și încrederea de care se bucura Mănăilă, această călătorie — alăturîndu-se altora de același fel — dezvăluie și alte calități ale acestui interesant personaj. Tocmai acestea au fost, probabil, cele ce au atras și atenția politicianului de talie europeană care a fost Constantin Brâncoveanu. Priceput în treburi politice, bun organizator, Mănăilă va primi o seamă de însărcinări delicate, pe care le va rezolva cu pricepere și tact. Astfel, în primăvara anului 1708 el a condus cei 1 500 de salahori, 60 de toporași și 220 de care, efective cu care Țara Românească participa la reconstruirea fortificațiilor Benderului⁴⁸. Încă un argument al afirmațiilor noastre asupra calităților lui Mănăilă, această sarcină pare importantă nu numai prin numărul mare de oameni a căror muncă trebuia organizată, ci și prin rostul politic al acțiunii⁴⁹.

Înainte însă de toate acestea, Mănăilă îl invitase și îl găzduise pe voievod — cu ocazia unei călătorii prin țară — la Mărăcineni unde „*Măria Sa numai decît au fost bucuroși și au mers ... făcîndu Mănăilă vel Șătraru ospăț foarte frumos*”⁵⁰. Această găzduire, deloc conjuncturală, ne permite să întvedem bunăstarea vel șetrarului, conacul de la Mărăcineni aflîndu-se pe placul domnitorului iubitor de fast.

Dregătoria de mare șetrar va fi deținută de Mănăilă pînă la 25 august 1711⁵¹, scurt timp după ce, la 18 iunie

⁴⁶ A.S.B. Ep. Buzău, XXV/26, document din 16 iunie 1706.

⁴⁷ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 158—159.

⁴⁸ St. Ionescu, P. I. Panait, *op. cit.*, p. 241, îl numesc Manoilă.

⁴⁹ Aurel Sava, *Schimbarea de domnie în Moldova în 1707*, în „Revista Istorică Română”, VII/1937), p. 164.

⁵⁰ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 176.

⁵¹ A.S.B. Ep. Buzău, XXI/11.

5. Detaliu de pictură din pridvorul de la Bordești.

³⁴ A.S.B. Ep. Buzău, XXV/21 și Academia R.S.R., DXXIX.

³⁵ Ajunși la Adrianopol cu pîre împotriva lui Constantin Brâncoveanu boierii răzvrătiți sint trimiși, în „*obezi și cătușe*” în Țara Românească. Vezi nota 33 și Radu Popescu, *Istoriile...* p. 194; N. Iorga, *Constantin Brâncoveanu...* p. 94—95. Toate acestea se petreceau cu cîteva săptămîni înainte de moartea lui Constantin Cantemir (17 martie 1693).

³⁶ St. Ionescu, P. I. Panait, *op. cit.*, p. 179—181.

³⁷ A.S.B., Ep. Buzău, LX/1.

³⁸ Academia R.S.R., CXXVIII/128.

³⁹ A.S.B. Ep. Buzău, LXX/5.

⁴⁰ Idem, XXV/23 și 24.

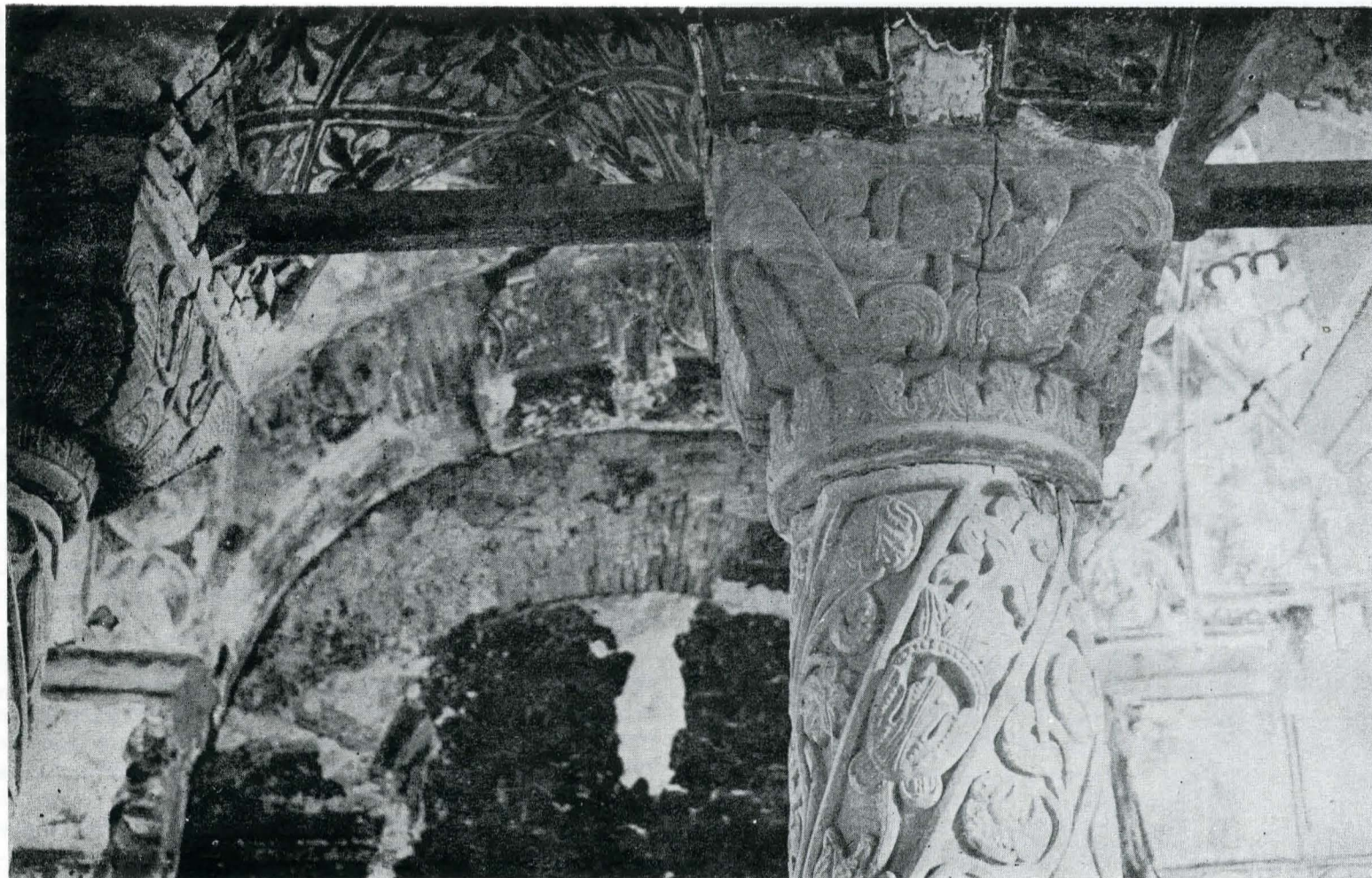
⁴¹ St. Ionescu, P. I. Panait, *op. cit.*, p. 194—195.

⁴² A.S.B. Ep. Buzău, XXV/25.

⁴³ Academia Română, *Creșterea colecției*, p. 148 și Academia R.S.R., CXXVI/5, document din 6 apr. 1706.

⁴⁴ Pentru atribuțiile fiecărei funcții, venituri etc. vezi Tunusli, *Istoria politică și geografică a Terei Romanesci de la cea mai veche a sa întemeiere pînă la anul 1774*, dat mai întîi la lumină în limba grecească la anul 1806 de frații Tunusli, tradusă de G. Sion, București 1863; N. Stoicescu, *Organizarea pazei hotarelor în Țara Românească în sec. XV—XVII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, IV, 1960, p. 218.

⁴⁵ Cu toate că domnul încerca, prin toate mijloacele, să nu participe la acțiunile militare inițiate de turci, el organiza, totuși treptat, o armată care ajungea la 20 de „*steaguri de pedestri și călări*” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 122) și întimpina, în 1702, tătarii intrați în țară.

6. Coloanele sculptate dintre naos și pronaos.

1711, spătarul Toma Cantacuzino „s-a strecurat pe cărările ascunse ale Vrancei”⁵², trecind de partea trupelor rusești ajunse în Moldova. Acțiunea spătarului reprezenta, în fapt, atitudinea filorusă a Cantacuzinilor care, aflați cu mult înainte în corespondență secretă cu Petru I, considerau că prin confruntarea armată dintre Rusia și imperiul Otoman, Țara Românească va putea ieși de sub dominația turcilor, ceea ce ar fi condus implicit și la modificarea raporturilor dintre domn și întreaga familie a Cantacuzinilor.

Prezența trupelor ruse în Moldova, ocuparea Focșanilor și cucerirea Brăilei, sosirea țarului Petru I, toate acestea au impresionat probabil și pe vel șetrarul Mănăilă. Aflat — prin calitatea pe care o avea — în tabăra de la Albești unde mulți boieri „în frunte cu mitropolitul Antim, ar fi dorit o trecere deschisă de partea rușilor”⁵³, Mănăilă nu-și manifestă fățiș convingerile. Cu toate acestea, după evenimentele din vara anului 1711, fără să fi putut dovedi participarea lui Mănăilă la acțiunea lui Toma Cantacuzino, Brâncoveanu pare să-l suspecteze pe Mănăilă care, pentru scurt timp, nu va mai fi menționat în acte ca mare dregător⁵⁴.

O altă dovadă ce atestă — indirect — schimbarea vederilor politice ale lui Mănăilă o constituie prietenia sa cu Șerban Bujoreanu, mare vistier, și cu Petrașcu Brezoianu, vel vornic, împreună cu care a ridicat, în 1710, biserica Brezoianu din București⁵⁵. Prezenți și ei în tabăra

de la Albești, în 1711, cei doi boieri se vor opune deschis politicii prootomane abia după schimbarea ultimilor domni pămînteni. Și pentru că speranțele în sprijinul pe care Rusia putea să-l ofere Țării Românești au fost spulberate de înfringerea de la Stănilești, Șerban Bujoreanu și Petrașcu Brezoianu vor avea o atitudine declarat favorabilă imperialilor⁵⁶.

Idealurile politice ale lui Mănăilă nu puteau fi altele; mai precaut însă (în acele vremuri în care se pierde familia lui Brâncoveanu și, mai apoi, cea a lui Ștefan Cantacuzino), ajuns la o vîrstă înaintată, el se va preocupa mai ales de soarta averilor sale, figurînd în acte — pînă în 1723 — numai ca biv vel clucer⁵⁷ sau simplu : clucer⁵⁸.

Astfel credem că trebuie înțeleasă absența marilor dregători în timpul lui Ștefan Cantacuzino sau Nicolae Mavrocordat, domni cu care Mănăilă va rămîne totuși în relații bune⁵⁹.

Pînă atunci, însă, ajuns în puterea vîrstei la începutul noului veac, implicat în majoritatea disputelor politice ale țării, în evenimentele militare sau strategice (amintim acum că în perioada 1688—1698 cînd Mănăilă era căpitan de margine sau mare căpitan, „Țara Românească a fost călcată de 12 mari oști, cele mai multe fiind tătărești”⁶⁰) figurînd alături de alți mari boieri în relații — cel puțin — de prietenie, Mănăilă deținea desigur și mijloacele materiale ce-i susțineau activitatea.

Arătăm că moștenise de la Stoian, tatăl său, numai două moșii; un calcul aproximativ ne permite să estimăm însă întinderea domeniului cuprins în hotărnicia din 1704

⁵² St. Ionescu, P. I. Panait, *op. cit.*, p. 257.

⁵³ Idem p. 256.

⁵⁴ N. Stoicescu, *Dicționar...* p. 209—210, crede că în perioada 1710—1716, Mănăilă a fost mare clucer. Am arătat că în 1711 el era încă șetrar cînd Ene, sluga lui „Manoilă șetraru”, zălogește o moșie mănăstirii Rîmnic. Actele consultate de noi nu-l menționează decît după 1717 (A.S.B. Ep. Buzău, LXV/5) ca biv vel clucer. Funcția de mare clucer o deținuse scurt timp — în 1710 („Inscripțiile Medievale ale României”, vol. I, Orașul București (sec. XIV—XVII), București, 1965, p. 222).

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Bogată bibliografie la N. Stoicescu, *Dicționar...* p. 124 și 131.

⁵⁷ A.S.B. Indice cronologic, nr. 1, p. 378; A.S.B. Ep. Buzău, LXVI/15.

⁵⁸ A.S.B. Ep. Buzău, LXX/8, document din 14 martie 1723.

⁵⁹ Soția lui Mănăilă era matusa lui Gavrilașcu „nepotul lui Nicolae Mavrocordat” (N. Stoicescu, *Dicționar...* p. 209). Vezi și A.S.B., Mitropolia Țării Românești, LXXXVII/2 f. 2.

⁶⁰ St. Ionescu, P. I. Panait, *op. cit.*, p. 56.

7. Mască. Detaliu, coloana de nord.

la peste 5 000 de stinjeni liniari⁶¹. Între aceste moșii nu se includ însă alte suprafețe achiziționate în repetate rânduri încă din 1672 : Modruzești și Sinești (acte între 1684—1687 și 1711—1718), Berindești (1693—1706), Blestematele (1696—1710), Mărăcineni (1692—1718), Negoșina (1708—1779), Măgura (1717—1720), Goniții (1695—1720) și altele⁶². Li se adaugă cumpărări de mai mică importanță : mori, vaduri, vii sau cele care ne oferă prețioase informații asupra locuințelor Căpitanului. El cumpăra astfel un loc de casă în târgul Focșanilor⁶³ ; așa cum se obișnuia, alte case îi aparțineau în București sau pe domeniul amintit, de la Mărăcineni, singura păstrată pînă astăzi — desigur mult modificată — fiind casa care îi poartă numele, la Buzău⁶⁴.

În spiritul vremii, Mănăilă inițiază și ridicarea unor monumente de arhitectură care, prin calitățile lor artistice, se situează alături de cele ctitorite de bogata familie a Cantacuzinilor⁶⁵. Pe unul dintre domeniile familiei, într-o zonă ce atrăsese atenția și domnitorului Matei Basarab, la Bordești⁶⁶, el zidește schitul cu același nume, înzestrin-

du-l cu bunuri⁶⁷. Cercetătorii înclină să creadă că Mănăilă a ridicat pe moșiile sale și schitul Recea (la sfîrșitul secolului al XVII-lea)⁶⁸, iar pe lângă ctitorirea — menționată — a bisericii Brezoianu, va fi amintit un alt schit al familiei, Merișani, avînd „așezămînt” în 1780⁶⁹.

Cea mai importantă dintre aceste ctitorii este cea de la Bordești, păstrată astăzi parțial. Ea poate fi descrisă după imaginea din tabloul votiv : de plan triconc, cu pridvor deschis, pe arcade, turlă pe naos și turn clopotniță pe pronaos — cu scara de acces amplasată în grosimea zidului vestic al pronaosului — avea acoperiri independente deasupra absidei și a celor două calote ale pridvorului.

Arhitectura, decorația sculptată sau pictată, fixează — cu ușurință — locul acestei ctitorii în cadrul, îndeobște cunoscut, al monumentelor cantacuzine, periferice, dintre care cele mai apropiate au fost deja indicate de studii anterioare : Rîmnicu Sărat, Fundenii Doamnei, Colțea sau Berca.

Pictat de renumitul „zugrav” Pîrvu Mutu⁷⁰, monumentul de la Bordești conserva — în tabloul votiv — imaginea întregii familii a căpitanului Mănăilă, în jurul anului 1700.

Înconjurat de copii, Mănăilă — bărbat în puterea vîrstei — este reprezentat împreună cu soția sa Mira, în atitudinea devenită tradițională. Ctitorii poartă costume bogate⁷¹, în totul asemănătoare acelor purtate de boierii Cantacuzini pictați la Filipeștii de Pădure sau la Măgureni⁷².

Din păcate, modificarea ulterioară a unora dintre inscripțiile însoțitoare⁷³ a îngreunat — pînă acum — citirea corectă a numelor, și deci precizarea relațiilor de familie. Numele soției căpitanului, spre exemplu, a fost, pînă de curînd consemnat în studiile de specialitate ca Iliina⁷⁴ fiind corectat — în acela de Mira, de către Nicolae Stoicescu⁷⁵.

Pe un alt perete sînt reprezentați Ioniță, Tudora și copii Constantin și Maria, toți purtînd aceleași costume ca și familia ctitorilor. Pînă acum s-a considerat că acest grup reprezintă părinții și frații⁷⁶ lui Mănăilă. În paginile anterioare s-a specificat însă că Stoian a încetat din viață curînd după 1691. Deci chiar dacă acceptăm ipoteza așezării unei inscripții greșite asupra personajului pictat care urma să-l reprezinte pe Stoian (așa cum s-a petrecut în cazul Mirei, soția lui Mănăilă), nu putem explica prezența în tabloul votiv executat în jurul anului 1700,

⁶¹ Pentru bibliografia monumentului vezi N. Stoicescu, *Bibliografia* vol. 1, p. 81—82 și M. Iliescu, *op. cit.* Pentru înzestrarea schitului, *Academia R.S.R.*, CXXVII/274.

⁶² N. Stoicescu, *Dicționar...* p. 210. Recea (uneori Retea) apare între moșiile numite în hotărnicia din 1704. Părți din această moșie sînt cuprinse între bunurile schitului Bordești.

⁶³ A.S.B. Ep. Buzău, XXV/37 : într-o închinare de moșii, face excepție „schitul nostru Merișani (?), pentru că așa am avut așezămînt”.

⁷⁰ Analiza picturii și prezentarea comparațiilor cu celelalte monumente pictate de Pîrvu Mutu la Teodora Voinescu, *Pîrvu Mutu Zugravu*, București, 1968, și M. Iliescu, *op. cit.*, p. 183—185.

⁷¹ Adina Nanu, *Artă, stil, costum*, București, 1976, p. 124—128

⁷² „Istoria Artelor Plastice în România”, București, 1970, p. 67 ; V. Drăguț, V. Florea, D. Grigorescu, M. Mihalache, *Pictura românească în imagini*, București, 1970, p. 91

⁷³ V. Drăghiceanu și Gh. Pișculescu, *Biserica fostei mănăstiri Bordești — Rîmnicu Sărat*, în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice”, 1915 p. 64.

⁷⁴ *Ibidem*, Studiile ulterioare au preluat ca atare numele prezentate de autorii celei dintîi descrieri a picturii și pentru că ele erau înscrise astfel și în pomelnicul mănăstirii („Dicționarul României”, București, 1898, vol. I, p. 535).

⁷⁵ N. Stoicescu, *Dicționar...* p. 209. Deși numele acesta se găsea sculptat pe un capitel de coloană, alături de cel al lui Mănăilă, V. Drăghiceanu l-a atribuit sculptorului (V. Drăghiceanu, *Inscripții*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, VIII, 1915, p. 48).

⁷⁶ V. Drăghiceanu, Gh. Pișculescu, *op. cit.*, p. 67.

⁶¹ La toate moșiile am putut calcula numai lățimea deoarece nu ne-au fost cunoscute reperele după care ele se stabileau ca lungime. Moșia Pîrlîiții spre exemplu începea „spre moșia Rătești stj. 1430 și la mijlocul moșiei stj. 1260 și la capătul moșiei dă spre Jătiște stj. 1140...” (*Academia R. S. R.* DXXII/11).

⁶² Cele aproape 100 de acte sînt grupate, majoritatea, la Arhivele Statului București, fondurile: Episcopia Buzău, mănăstirea Banu, mănăstirea Rîmnic. Ele arată cum se constituia, prin cumpărarea repetată a delnițelor fărânești, o nouă moșie (vezi, spre exemplu, A.S.B. Ep. Buzău, LVII/14—50, prin care Mănăilă cumpără diferite porțiuni din moșia Negoșina).

⁶³ A.S.B. Ep. Buzău, LX/1.

⁶⁴ D. Gh. Ionescu, *Casa Vergu Mănăilă*, p. 174.

⁶⁵ M. Iliescu, *Decorația bisericii din Bordești (Vrancea) și importanța ei pentru iconografia românească*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an XCIV, nr. 1—2, ian.-febr. 1976, p. 180—185.

⁶⁶ A.S.B. Ep. Buzău, LIX/7, documentul din 6 martie 1646 prin care sătenii din Bordești vind o vie lui Matei Basarab.

a acestui înaintaş decedat cu aproape un deceniu înainte. Nici ipoteza pictării omagiale a părinților lui Mănăilă nu poate fi acceptată pentru că personajele reprezentate la Bordești sînt persoane mature însoțite de copii. Caracterul recunoscut realist al tablourilor de familie zugrăvite de Pîrvu Mutu ne permite să considerăm că ne aflăm în fața familiei unui alt boier, de vîrstă apropiată aceleia lui Mănăilă cu care se înrudea probabil și care a ajutat la ridicarea bisericii. Pare deci posibil ca Ioniță să fi fost sau fratele lui Mănăilă⁷⁷ sau, așa cum se întîmplase și la Brezoianu, un oarecare boier pe care căpitanul și l-a asociat la ridicarea edificiului din Bordești.

Alături de membrii familiei lui Mănăilă, de cei ai familiei lui Ioniță, au fost pictați — la Bordești — domnul Constatin Brâncoveanu, soția sa și — surprinzător — Șerban Cantacuzino⁷⁸, fostul domn al Țării Românești.

În căutarea unor argumente capabile să explice motivele reprezentării fostului domn într-o pictură executată mult timp după moartea sa, se impune să explicăm — mai întii — că echipa de meșteri de la Bordești era cunoscută prin contribuțiile aduse la ridicarea altor monumente de prestigiu în epocă. Amintisem — din această echipă — pe Pîrvu Mutu, singurul nume ce ne-a fost păstrat. Analiza construcției, a decorației sculptate în piatră, precum și apariția emblemei cantacuzine, ne-au condus la concluzia că întreaga echipă de meșteri participase anterior la construirea unora dintre numeroasele lăcașuri ridicate de Cantacuzini⁷⁹.

Într-o epocă în care boieri ca Matei Filipescu sau chiar Toma Cantacuzino cereau de la Brașov pietrari și zidari, căci în Țara Românească „*cei buni lucrează la trebile Măriei Sale, lui Vodă*”⁸⁰, prezența — la Bordești — a celor mai cunoscuți meșteri ai vremii ar putea surprinde dacă nu am accepta ideea unor relații mai strînse între Cantacuzini și Mănăilă.

Constatăm astfel că numele celui mai mare dintre fiii lui Mănăilă este acela al fostului domn: Șerban. Copilul, care în tabloul votiv pare de 12—13 ani, s-a născut probabil, în jurul anului 1686—1687. În paginile anterioare s-a arătat că după această dată a început ascensiunea propriu-zisă a familiei lui Stoian și a fiului său⁸¹. Pare deci credibil — în acest context — că Șerban Cantacuzino a fost nașul celui dintii fiu al lui Mănăilă și în această calitate a fost reprezentat în pictura bisericii din Bordești. Nici alegerea numelui celui de-al doilea fiu al lui Mănăilă nu pare întîmplătoare. Născut după moartea lui Șerban Cantacuzino, el va purta numele viitorului domn Ștefan Cantacuzino, fiul stolnicului...

Între copiii lui Mănăilă mai sînt reprezentați în tabloul votiv numai Radu și Maria, dar, într-un act mai tîrziu va figura încă un fiu numit — ca și bunicul său — Stoian. Actul a fost emis după moartea lui Mănăilă dar ordinea numelor va indica, desigur, pe cea a nașterii copiilor: „*anume Șerban, i Ștefan i Radu Postelneacu i Stoian*...”⁸².

Deși testamentul lui Mănăilă, făcut după 1723 cînd, ajuns la „*vereme de slăbiciune și apropiindu-se ceasul morții, au făcut diată, rînduind toate trebile*...”⁸³, ni s-a pier-

dut⁸⁴, interpretarea actelor ulterioare ne îngăduie să completăm evoluția familiei.

Cel mai mare dintre fiii lui Mănăilă, Șerban, nu apare în actele emise în această parte a țării, timp de aproape un sfert de secol, pînă în 1729⁸⁵. Absența sa din acte, apariția — în 1729 — fără funcții menționate, precum și evoluția sa ulterioară ne permit să afirmăm că Șerban, alegînd cariera armelor, a lipsit o bună perioadă de timp, din casa părintească. Imediat după revenire însă, primește funcții ce susțin afirmațiile noastre: în iunie 1734 era „*biv vel căpitan de cazaci*”⁸⁶, în mai 1738 era mare căpitan de cazaci⁸⁷, iar între 1743 și 1747 era amintit ca polevnic⁸⁸.

Destinul lui Ștefan este asemănător: încă din 1705 numit căpitan⁸⁹, el era în martie 1720 căpitan de cazaci în Tirgoviște⁹⁰. Întors în Buzău, după încetarea din viață a părinților săi, a fost numit — în 1730 — postelnic⁹¹, apoi căpitan (după 1735)⁹² și apare astfel pînă în 1749 cînd, ultimul act îl menționează „*căpitan de lefegii*”⁹³. Șerban și Ștefan, oameni de arme, ne-au lăsat mult mai puține acte decît părintele sau bunicul lor, acte ce ne permit totuși să afirmăm că au dovedit aceeași grijă pentru gospodărirea domeniilor, ca și înaintășii lor. Urmînd exemplul lui Mănăilă ei se îngrijesc de soarta ctitoriilor familiei⁹⁴ iar Ștefan continuă tradiția, ridicînd biserica Sfîntul Nicolae din Focșani, cu chilii și clopotniță, înzestrînd-o cu „*odoare*”⁹⁵.

Radu, cel de-al treilea fiu al căpitanului, era postelnic în 1729⁹⁶ și va rămîne cu această funcție pînă în anul morții, în februarie 1764⁹⁷. Numărul mare de acte ce ne-au parvenit purtîndu-i numele și — uneori — iscălitura înflorată⁹⁸, acte pentru cele mai diferite probleme (învoiele, hotărnicii, zestre și chiar testamentul) ne îngăduie să întregim istoria familiei cu amănunte din viața zilnică și să descifrăm din acestea semnificația evenimentelor.

Din 1759 ni s-a păstrat foaia de zestre a Mariei, fiica sa care a primit, spre exemplu, un „*left... de aur cu ghir-dan de mîrgăritariu, inel de aur cu safir și diamanturi, inel de aur cu cinci diamanturi...*” alături de „*rînduiala așternutului, rînduiala de a doua zi*” și multe altele dintre care mai amintim: „*un rădvan cu patru telegari cu hamurile lor, un cal de ginere cu podoabele lui... 1090 stînjeni de moșie în Berindești, 12 pogoane de vie în dealul Săpolcii (?) două roate de moară...*”⁹⁹.

⁸⁴ Un act emis în 1740, decembrie 20 (A.S.B. Ep. Buzău, LIX/52) explică, poate, cum s-a pierdut testamentul lui Mănăilă: „...*episcopul Misail, la înstrăinarea lor, cînd l-au luat muscalii au luat și diata cu dînsul...*”. Este vorba de testamentul lui Stoian Căpitanul Măneșul, desigur, nu singurul act luat atunci de Misail.

⁸⁵ A.S.B. Ep. Buzău, I/55.

⁸⁶ A.S.B. Ep. Buzău LXV/9.

⁸⁷ Idem, XXV/31.

⁸⁸ Idem, LXV/10 și X/101—104.

⁸⁹ A.S.B., Mănăstirea Rîmnic, XXVII/13.

⁹⁰ A.S.B. mss 729, f. 64—65.

⁹¹ A.S.B., Ep. Buzău, LXVI/18.

⁹² Idem, LXVI/19 și 20, documente din 14 martie 1735, și 12 decembrie 1742, unde se specifică: „*Ștefan căpitanul sin Mănăilă clucerul...*”

⁹³ A.S.B., măn. Banu, XLI/4.

⁹⁴ Îi găsim alături de Mira închinînd Episcopiei Buzău, moșia Modruzești (A.S.B., Ep. Buzău, I/55), apoi, în 1742, închină și schitul Bordești (Idem, XIII/29).

⁹⁵ Vezi nota 90 și N. Stoicescu, *Bibliografia...* p. 313.

⁹⁶ Vezi nota 82. Înainte de 1729, mai este menționat simplu „*Radu fiul lui Mănăilă fost mare clucer*”, într-o învoială din 1728 (A.S.B., Ep. Buzău, X/134).

⁹⁷ Academia R.S.R., DXXXIX/2.

⁹⁸ Unii cercetători îl numesc — din cauza dificultăților întîmpinate în descifrarea iscăliturii — Barbu Mănăilescu (D. Gh. Ionescu, *Casa Vergu Mănăilă...* p. 174; așa apare și în A.S.B., Inventarul Episcopiei Buzău).

⁹⁹ A.S.B., Ep. Buzău, XXV/33 act din 1 mai 1759. Este semnificativ că în zestre este trecut „*un rădvan cu 4 telegari*”. În total Maria primea 11 cai (vezi și Ruxandra Cămărășescu și Coralia Fotino, *Din istoria preșurilor. Evoluția preșurii cailor în Țara Românească* (sec.XV—XVIII) în „*Studii și Materiale de Istorie Medie*”, vol. VI, 1973, p. 243.

⁷⁷ Nu poate fi vorba de Caloian Căpitanul, cumnatul său, pentru că nici unul dintre numele copiilor pictați, la Bordești, în acest grup (numele copiilor nu au fost modificate ulterior), nu se regăsește la urmașii lui Caloian.

⁷⁸ În cazul soției lui Constantin Brâncoveanu, inscripția este greșită. Corectăm acum și transcrierea inscripțiilor la M. Iliescu, *op. loc. cit.* În cazul lui Șerban Cantacuzino însă, chiar dacă nu ar exista inscripția, atribuțiile ne permit să afirmăm că este vorba de un domnitor pe care pictorul îl cunoștea. Nu putea fi deci altul decît cel în timpul căruia Pîrvu Mutu ajunsesse pictorul familiei Cantacuzino.

⁷⁹ Întreaga problemă, pe larg, la M. Iliescu, *op. cit.*, loc. cit.

⁸⁰ St. Ionescu, P. I. Panait, *op. cit.*, p. 86

⁸¹ Vezi notele 18 și 31.

⁸² A.S.B., Ep. Buzău, I/55, închinarea moșiei Modruzești, la 2 martie 1729. N. Stoicescu, *Dicționar...* p. 210, nu indică decît un singur fiu, Stoian.

⁸³ A.S.B., Ep. Buzău, I/55.

Ne oprim un moment la această enumerare, grijiuliu înscrisă de Radu Mănăilescu. Întrevedem, printre rîndurile consemnînd averi, bunăstarea unei familii care — între evenimentele politice ce se succedau cu repeziciune — construia monumente figurînd în costume bogate în pictura epocii; familie numeroasă înrudită cu renumiții Cantacuzini, familie ai cărei reprezentanți participaseră la parte din numeroasele confruntări armate ce se desfășurau în această parte a Europei. O familie bogată. Fără să-l considerăm pe Radu Mănăilescu unul dintre marii boieri ai țării, trebuie să remarcăm că zestrea pe care o oferă fiicei sale rivalizează — cel puțin prin bijuterii — cu aceea primită de fiica lui Mihai Cantacuzino¹⁰⁰. Și aceasta fără ca bunăstarea materială a lui Radu Mănăilescu să fie zdruncinată. Acte mai tîrzii ne arată că, în afara moșiei Berindești dată fiicei sale, el mai deținea — în 1764 — moșiile: Cochirleni, Negosina, Mănești, Sorești, Valea Boului și Zărnești¹⁰¹.

Maria, fiica postelnicului, s-a căsătorit în 1759 — mai mult decît probabil — cu un străin sau, oricum, cu un boier ce nu era din partea locului. Așa se face că singur, „ajungînd la vreme de bătrînețe și văzînd casele dărăpănate, moara și viile paraginite” Radu îl înfiază pe Grigore, „un nepot de ai fraților” săi, explicînd: „ca să nu se stingă pomenirile răposatului tătine-meu...”¹⁰². Trebuie să ne imaginăm că, în afară de Grigore și de Mincu — un nepot menționat de asemenea în act — Radu Mănăilescu mai avea și alți nepoți, fii și mai ales fiice ale fraților săi căci el adaugă în testament: „pentru cei alți nepoți ai mei osebitu voi arăta...”¹⁰³.

Aceste trei nume: Maria, Grigore și Mincu sînt singurele cunoscute pentru nepoții lui Mănăilă căpitanul, cu toate că, numeroși, ei ajung chiar la dispute pentru avere către sfîrșitul veacului al XVIII-lea, fără să fie însă numiți în acte¹⁰⁴.

Maria, preocupată de soarta viitoare a moșii sale, revine în 1780 la Buzău pentru a închina, conform tradiției familiei, moșia Berindești Episcopiei Buzău¹⁰⁵. Ea semna „slugereasa”, la 4 mai 1780¹⁰⁶ și deținea desigur suficiente moșii pentru a se putea lipsi de zestrea primită.

Grigore, fiul de „suflet” al postelnicului Radu, preia funcția acestuia în 1776 dar, atunci cînd își amintește strămoșii el se declară nepotul lui „Mănăilă biv vel căpitan za margene”¹⁰⁷, afirmînd — o jumătate de veac mai tîrziu — prestigiul de care se bucurase acest personaj interesant în epocă.

Revenim abia acum la mezinul familiei căpitanului Mănăilă, cel de-al patrulea fiu Stoian, pentru că deținem date sumare asupra evoluției sale dar, mai ales pentru că avînd același nume, el se confundă adesea cu unul dintre verii săi, Stoian Armașul, fiul lui Caloian Căpitanul¹⁰⁸.

Cu excepția testamentului mamei sale Mira, numele lui Stoian Mănăilescu apare — în mod sigur — numai în două acte prin care vinde moșia moștenită — Blestematele. Emise la un interval de 10 ani, cele două zapise îl amintesc, întîia oară ca Stoian „sin Mănăilă clucerul”

¹⁰⁰ St. Ionescu, P. I. Panait, *op. cit.*, p. 104. De remarcat că între bunurile primite de Maria Mănăilescu predomină cele mobile, nu averile imobiliare, amănunt ce pare să argumenteze că soțul său nu era din aceeași parte a țării.

¹⁰¹ Academia R.S.R. CXXVIII/167, pricină de moștenire din 18 octombrie 1775.

¹⁰² Testamentul lui Radu, Academia R.S.R. DXXIX(2)

¹⁰³ Ibidem

¹⁰⁴ A.S.B. Ep. Buzău, LVII/74 documentul, din 4 iulie 1775, vorbește despre nepoatele pe care „... din uitare or că vor fi fost depărtate...” Radu le-a omis din testament.

¹⁰⁵ A.S.B. Ep. Buzău XXV/37.

¹⁰⁶ Ibidem, În același timp sluger era Grigore Hrisocoleu (A.S.B. măn. Banu XLIII/11). D. Gh. Ionescu, *op. cit.*, p. 174, crede că primul soț al Mariei era tot „un Vergu”, din aceeași familie cu stolnicul Nicolae Vergu, cel de-al doilea soț al Mariei. Cu acesta ea s-a recăsătorit, sigur; după 4 mai 1780, cînd se intitula încă „slugereasa”.

¹⁰⁷ Academia R.S.R., DXXIX/1 fila 3.

¹⁰⁸ Academia R.S.R., CXXVIII/89, document din 17 noiembrie 1720, sau idem, CXXVI/24, din 21 decembrie 1726. De fapt în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, apar în zona Buzăului foarte mulți purtînd numele de Stoian: Stoian Mănescu (în 1740 A.S.B., Ep. Buzău, LVII/52); un Stoian Căpitanu (în 1729, A.S.B. măn. Banu, XXIV/1) un Stoian, fiul lui Robe (în 1715, A.S.B. măn. Rîmnic II/111) etc.

iar a doua oară, în 1750, ca postelnic¹⁰⁹. Stoian nu mai poate fi regăsit în actele referitoare la zona Buzăului, ca și frații săi Ștefan și Șerban, după 1750.

Născut după 1700¹¹⁰, Stoian a avut poate soarta dintotdeauna a mezinului, într-o familie cu mulți copii: după o perioadă de călătorii și studii, el și-a ales o altă reședință, revenind în orașul copilăriei numai cu ocazia unor evenimente de familie (după moartea tatălui său, în pragul încetării din viață a mamei sale¹¹¹, sau pentru a rezolva problema moștenirii pe care și-o vinde mai tîrziu — tot în familie¹¹²).

Descendenții vel serdarului Stoian, acel om de încredere al Cantacuzinilor pe care îl prezentăm în primele pagini ale lucrării, au avut destine diferite. Ne-am oprit aici la Mănăilă și fiii săi, personaje care au figurat în scena politică și militară a Țării Românești aproape un veac jucînd, uneori, roluri importante în evoluția ultimelor domnii pămîntene ale țării.

Tabloul de familie al descendenților lui Stoian poate fi completat încă. Iane (pircălabul ?)¹¹³ și Stoian (armașul)¹¹⁴, spre exemplu, doi dintre fiii căpitanului Caloian, ajunseseră pînă la Țarigrad, întorcîndu-se apoi cu „un turc mare și firman împărătesc”¹¹⁵. Spectaculoase, aparițiile acestor personaje pot suscita interesul unor cercetări ulterioare.

Ne-a atras atenția familia lui Mănăilă pentru că, explicînd evoluția ei — continuă în limitele unui întreg secol, în aceeași zonă geografică — am putut urmări, ca imagine de ansamblu, viața boierimii mari și mijlocii cu toate evenimentele de familie anunțate sau deduse, cu opțiunile sale politice (în acest veac în care interesele marilor puteri europene se concentraseră asupra Balcanilor), sau cu preferințele artistice și culturale. Regăsim, în special în activitatea lui Mănăilă, același sistem de politică abilă prin care — desigur la alte dimensiuni — a izbutit și Constantin Brâncoveanu să-și mențină, un sfert de secol, domnia.

Spre deosebire de Brâncoveanu, de Ștefan Cantacuzino și de mulți boieri ai vremii, Mănăilă a izbutit să-și păstreze viața în acele timpuri în care se putea pierde atît de ușor. Aceasta nu înseamnă însă că el nu urmărea, asemenea tuturor dregătorilor atenți la mersul evenimentelor, ieșirea Țării Românești din sfera de influență a imperiului Otoman. Astfel se explică apropierea lui Mănăilă de Cantacuzini, apoi de Constantin Brâncoveanu și, după 1711, de marile puteri europene: mai întîi de Rusia și după aceea de Imperiul habsburgic.

Preocupările acestea, alături de fapte de artă, de cultură și alături de atenția deosebită acordată Episcopiei Buzău, conturează o personalitate complexă care s-a bucurat — în epocă — de un binemeritat prestigiu, respectuos amintit de către urmași, pînă tîrziu.

Între numele marilor boieri sau dregători ai epocii, cunoscuți pînă acum, unii posedînd domenii chiar în jurul Buzăului (Mihalcea Cîndescu, Radu Izvoranu sau Mihai Vernescu), am încercat să așezăm la locul cuvenit cîteva nume noi, iar cel mai important ni s-a părut acela al lui Mănăilă Căpitanul, om de arme, om politic și de cultură, o personalitate a acelei epoci, atît de bogată în evenimente, în fapte de artă și, desigur, în personalități.

¹⁰⁹ A.S.B. măn. Banu, X/8 și 9. Documente din 16 aprilie 1740 și 19 septembrie 1750.

¹¹⁰ El lipsește din tabloul votiv de la Bordești care, după cum s-a arătat, a fost pictat cu puțin înainte de 1700.

¹¹¹ Vezi nota 82.

¹¹² A.S.B. măn. Banu, X/8. Cumpărătorul este Iane, același cu cel numit în 1728 (A.S.B. Ep. Buzău, X/134) vărul lui Radu Mănăilă.

¹¹³ Academia R.S.R. CXXVIII/89. Pricina dintre Iane pircălabul și fratele său Stoian Armașul. Nu am putut stabili dacă aceștia sînt copiii lui Caloian, căci alți frați cu aceleași nume se regăsesc și în 1713 (A.S.B. măn. Rîmnic, II/99).

¹¹⁴ Academia R.S.R. CXXVI/24, la 24 decembrie 1726, se arată că Stoian „nepotul lui Mănăilă clucerul... a fost înstrăinat și e din breasla mazililor...”

¹¹⁵ A.S.B. mss. 132, f. 211—221 v. Mănăilă vindea, în 1721, o moșie pentru a plăti niște datorii acestor doi frați întorși din mazilie.